

ANTONI MIRONOWICZ (Białystok)

PIOTR MOHYŁA A IDEA UNII KOŚCIELNEJ

W okresie sporów o obiekty sakralne ponownie pojawił się projekt utworzenia podległego papieżowi patriarchatu Kościoła Wschodniego. Projekt ten powstał w otoczeniu królewskim i był próbą rozwiązania konfliktów unicko-prawosławnych. Według tego projektu patriarchat miał objąć prawosławnych i unitów z utrzymaniem dotychczasowej liturgii i zwyczajów¹. Jedynym wysuwany przez projektodawców kandydatem do godności patriarchy był metropolita Piotr Mohyła. Patriarchat miał podnieść prestiż i znaczenie hierarchii ruskiej w stosunku do władz świeckich Rzeczypospolitej i do wiernych. Na takie rozwiązanie swoją zgodę wyrazili biskupi unicy. Przeciwko projektowi królewskiemu wypowiedziała się Kongregacja Propagandy Wiary. Stolica Apostolska, prowadząca proces beatyfikacji Jozafata Kuncewicza i dążąca do podporządkowania swej obediencji całego patriarchatu konstantynopolitańskiego, nie chciała rozwiązań częściowych. Obawiano się zniechęcenia do unii przychylnie do niej nastawionego patriarchy Cyryla II Contari. Stolica Apostolska wysłała 11 kwietnia 1636 roku do księcia Adama Aleksandra Sanguszki dwa listy, w których udzielała pochwały Piotrowi Mohyle i Atanazemu Puzynie za ich przychylność do unii, równocześnie zalecając wojewodzie wołyńskiemu niewchodzenie z nimi w bliższe kontakty².

¹ Patriarchat był swego rodzaju szansą dla unitów, ulegających szybkiej latynizacji. Metropolita Welamin Rutski na krótko przed śmiercią w końcu 1636 roku przyznał, że „choć unia trwa czterdzieści lat i my [tj. hierarchia – A.M.] pozostaliśmy w niezmienionym rycie, niektóre prywatne osoby upodobią się do łacinników”, w: *Epistolae metropolitanorum Kioviensium catholicorum*, vol. I, Romae 1956, s. 380.

² *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. II, Romae 1965, s. 214–217. Takie stanowisko zostało wypracowane na posiedzeniu Kongregacji Propagandy Wiary 11 lutego 1636 roku, *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Ecclesiam catholicam Ucrainae et Biela-*

Negatywne stanowisko kurii rzymskiej nie zniechęciło króla do dalszych zmaganiań o urealnienie swego projektu. W tym celu monarcha wydał dwa uniwersały, 31 stycznia i 5 września 1636 roku, wzywające wyznawców obu obrządków wschodnich do zawarcia na najbliższym sejmie nowej unii. Król motywował w posłaniu konieczność doprowadzenia do jedności takimi słowami: „Uczynią wierności Wasze rzecz Bogu miłą, Rzeczypospolitej pożyteczną, narodowi Ruskiemu zwłaszcza w Unii będącemu potrzebną, a nam w podających się okazjach pamiętną”³. Projekt Władysława IV zyskał poparcie metropolity unickiego Welamina Rutskiego i znalazł zwolenników wśród społeczności ruskiej.

O nowym projekcie unijnym i działaniach króla nuncjusz Mariusz Filonardi poinformował kardynała Antoniego Barberiniego depeszą 17 września 1636 roku⁴. W odpowiedzi kuria rzymska 20 grudnia poleciła nuncjuszowi trzymanie się instrukcji z 6 czerwca 1629 roku, która zobowiązywała go do niedopuszczenia do wspólnego synodu unijnego prawosławnych i unitów⁵. Wobec zdecydowanego sprzeciwu nuncjusza, swój udział w rozmowach wycofali biskupi prawosławni, obawiający się utraty poparcia ze strony wiernych. W szczególnie trudnej sytuacji znalazł się Piotr Mohyła. Izajasz Kopiński oskarżał go o odstępstwo od prawosławia, latynizowanie nabożeństwa oraz o uznanie obediencji papieskiej⁶. W tej sytuacji posłowie na sejmie zwyyczajnym 1637 roku zażądali zwrotu przeznaczonych prawosławnym cerkwi, dokończenia prac komisarzy królewskich, wpisania do metryk koronnych i litewskich bez protestacji wydanych im przez Władysława IV dekretów, skasowania wyroku sądu grodzkiego skazującego Sylwestra Hulewicza i innych

rusjae spectantia, collegit et adnotationibus illustravit P. Athanasius G. Welykyj, Romae 1953, vol. I, s. 156. Szerzej o nowym projekcie unijnym por. Makarij, Istorija Russkoj Cerkwi, Sankt-Pietierburg 1882, t. XI, s. 481–483; M. Andrusiak, Sprawa patriarchatu kijowskiego za Władysława IV, w: Prace historyczne w 30-lecie działalności profesorskiej Stanisława Zakrzewskiego, Lwów 1934, s. 274–275; J. Dziegielewski, O tolerancję dla zdominowanych. Polityka wyznaniowa Rzeczypospolitej w latach panowania Władysława IV, Warszawa 1986, s. 177–178. O rzeczywistych intencjach Stolicy Apostolskiej wobec projektów unijnych por. T. Chynczewska-Hennel, Unia i prawosławie w pierwszych instrukcjach dla Mariusza Filonardiego, w: Z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej. Księga pamiątkowa ofiarowana prof. W. A. Serczykowi w 60 rocznicę urodzin, pod red. E. Urwanowicz, A. Mironowicza i H. Parafianowicz, Białystok 1995, s. 187–194.

³ *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. II, s. 224; S. Gołubiew, *Kijewskij mitropolit Piotr Mogiła i jego spodwiżniki*, Kijew 1898, t. II, s. 122; M. Szegda, *Działalność prawno-organizacyjna metropolity Józefa IV Welamina Rutskiego 1613–1637*, Warszawa 1937, s. 198.

⁴ *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. II, s. 224–226.

⁵ *Ibidem*, s. 189.

⁶ M. Andrusiak, *op. cit.*, s. 274.

uczestników napadu na monaster św. Spasa oraz mandatu pozywającego ich przed Trybunał. Postulaty prawosławnych zostały złożone w projekcie konstytucji, który został odrzucony przez sejm. Porażka polityczna posłów „wiary greckiej” wywołała falę nietolerancji ze strony unitów. Unicki biskup przemyski Atanazy Krupecki siłą podporządkował część parafii prawosławnych swej diecezji. Procesje i cmentarze prawosławne w Wilnie, Ostrogu i Kijowie były obiektem napadów ze strony unitów⁷. Trybunał Koronny 13 marca 1637 roku skazał prawosławnego włądykę przemyskiego Sylwestra Hulewicza i jego zwolenników na infamię⁸. Biskupowi mścisławskiemu Sylwestrowi Kossowowi król zabronił wizytowania cerkwi w Połocku i Witebsku oraz odprawiania tam publicznych nabożeństw⁹.

Działania te wywołały liczne protesty prawosławnych. Biskup łucki Atanazy Puzyna zwołał 26 września 1638 roku synod prowincjonalny, na którym wezwano do obrony wiary ojców. Na sejmikach 1638 roku, gdzie znacząca była reprezentacja prawosławnych, żądano oddania katedry łuckiej Atanazemu Puzynie, przerwania procesów przeciw prawosławnym oraz zwrotu świątyń przyznanych im przez komisarzy królewskich. Instrukcja sejmiku łuckiego zobowiązywała posłów do niewyrażania zgody na uchwalenie jakiegokolwiek konstytucji bez uprzedniego spełnienia postulatów prawosławnych¹⁰. Za podjęciem tematu uspokojenia „wiary greckiej” na sejmie przemawiała sytuacja wewnętrzna. Zakonnicy wierni byłemu metropolicie Izajaszowi Kopińskiemu wzywali lud ruski do wojny o wiarę. Król po otrzymaniu postulatów od posłów prawosławnych sam podjął inicjatywę rozwiązania problemów wyznaniowych.

Pod naciskiem monarchy, na wspólnym posiedzeniu posłów i senatorów 24 kwietnia 1638 roku uchwalona została konstytucja *Religia grecka*, która była potwierdzeniem konstytucji z 1635 roku¹¹. Ponadto posłowie ruscy złożyli do króla w imieniu wiernych Cerkwi prawosławnej skargę na prześladowania ze strony unitów, z prośbą o szybką interwencję. Skargi i apele prawosławnych spowodowały wydanie przez Władysława IV wielu przywile-

⁷ *Akty izdawajemyje Wilenskoju Archeograficzskoju Kommissieju dlja razbora driewnich aktow w Wilnie*, Wilno 1875, t. VIII, s. 594–595; S. Gołubiew, *op. cit.*, t. II, s. 152.

⁸ *Ibidem*, s. 124–129.

⁹ *Wiestnik Zapadnoj Rossii. Istoriko-litieraturnyj żurnal*, t. IV, kn. 12, Wilno 1867, s. 69–70.

¹⁰ *Archiw Jugo-Zapadnoj Rossii*, Kijew 1861, cz. II, t. 1, s. 234–239, 241–242.

¹¹ *Volumina Legum*, wyd. I. Ohryzko, Petersburg 1859, t. III, s. 443.

jów dla biskupstw, cerkwi, monasterów i bractw z potwierdzeniem ich praw do beneficjów¹².

Uchwalenie konstytucji *Religia grecka* wywołało liczne protesty strony katolickiej¹³. Nuncjusz 10 kwietnia 1638 roku informował papieża o możliwych zagrożeniach religii katolickiej, prosząc o instrukcję¹⁴. Władysław IV, aby złagodzić nastroje wśród unitów, podjął starania organizacji nowego synodu unijnego. W liście do papieża Urbana VIII z 10 kwietnia 1638 roku prosił o wyrażenie zgody na proponowane warunki unii¹⁵. Podobny list został wysłany do kardynała Barberiniego¹⁶. Kongregacja Propagandy Wiary, obradująca kilkakrotnie nad tym projektem między 7 czerwca a 12 lipca, ostatecznie wysłała nuncjuszowi instrukcję, w której zobowiązywała go do niedopuszczenia do zwołania wspólnego synodu prawosławnych i unitów. Według tej instrukcji przystąpienie prawosławnych do jedności kościelnej mogłoby nastąpić tylko na zasadach ustalonych na soborze florenckim¹⁷. Brewe Urbana VIII z 14 lipca 1638 roku zdecydowanie zabraniało królowi zwołania wspólnego synodu¹⁸. Taka postawa Rzymu wzmocniła antyunijne stanowisko hierarchów prawosławnych, obawiających się, iż ich dalsze zaangażowanie się w projekt królewski wywoła powszechne niezadowolenie wśród duchowieństwa i kozaczyzny.

Brak porozumienia unicko-prawosławnego wywołał dalsze konflikty o poszczególne obiekty sakralne. W instrukcjach sejmikowych na sejm 1639 roku znalazły się postulaty wznowienia działalności komisji rozgraniczających cerkwie, zwrotu prawosławnym świątyń w Lublinie, Krasnymstawie, Bełzie i Sokalu, ukarania unickiego biskupa chełmskiego Metodego Terleckiego¹⁹. Zabiegi posłów prawosławnych na samym sejmie nie przynio-

¹² Taki przywilej królewski otrzymało 27 kwietnia 1638 roku bractwo św. Ducha w Wilnie, Centralny Gosudarstwennyj Istoriceskij Archiw Rossii w Pietiersburgu (dalej CGIA Rosji, Petersburg), f. 823, op. 3, nr 283, k. 14–15; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w dawnej Rzeczypospolitej*, Białystok 2001, s. 108–110.

¹³ CGIA Rosji, Petersburg, f. 823, op. 3, nr 282, k. 1.

¹⁴ *Litterae nuntiorum apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes*, Romae 1961, vol. V, s. 270–272.

¹⁵ E. Szmurło, *Le Saint-Siège et l'Orient orthodoxe Russe 1609–1654*, Prague 1928, cz. II, s. 254–255; *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. II, s. 237–238.

¹⁶ *Ibidem*, vol. II, s. 239.

¹⁷ *Ibidem*, vol. XI, s. 239–242. Sprawozdania z obrad Kongregacji Propagandy Wiary, *ibidem*, s. 233–239; *Acta*, vol. I, s. 164–168.

¹⁸ *Documenta Pontificum Romanorum*, Romae 1953, vol. I, s. 512.

¹⁹ *AJZR*, cz. II, t. 1, s. 254, 263; J. Dzięgielewski, *op. cit.*, s. 187; S. Gołubiew, *op. cit.*, t. II, s. 175–176.

sły żadnych pozytywnych rezultatów. Nuncjusz Filonardi zgodnie z instrukcją zabronił 14 lutego 1639 roku biskupom unickim jakichkolwiek rozmów z prawosławnymi²⁰.

Stanowisko strony prawosławnej zostało wypracowane na zwołanym we wrześniu 1640 roku przez Piotra Mołyłę synodzie w Kijowie, z udziałem świeckich i duchownych. Efekty tego synodu znalazły odbicie w instrukcjach poselskich na sejm 1640 roku. Ujmowały one żądania skasowania dekretu skazującego władykę Hulewicza i zwrot prawosławnym trzystu cerkwi wiejskich. Zaspokojenia postulatów prawosławnych domagała się szlachta oszmiańska i trocka²¹. Zabiegi szlachty ruskiej zaowocowały powołaniem komisji, która miała przygotować projekt konstytucji w sprawie „religii greckiej”. Przygotowany przez komisję projekt nie był rozpatrywany, albowiem dyskusję nad nim przełożono na sejm następny. W 1641 roku podczas jego obrad, wraz projektem konstytucji strona prawosławna przedłożyła sejmowi afirmację nadanego przez króla przywileju Akademii Kijowskiej oraz wnioski o przekazanie im biskupstwa przemyskiego. Specjalnie powołana komisja przedłożyła w tych sprawach projekt konstytucji, która została 4 października uchwalona przez sejm. Konstytucja *Religia grecka* potwierdzała uchwałę sejmową z 1635 roku i przywracała do godności i beneficjów Sylwestra Hulewicza²². Dodatkowo Władysław IV nakazał staroście lubelskiemu przekazać bractwu cerkiew Przemienienia Pańskiego²³.

Osiągnięcia prawne strony prawosławnej nie w pełni zostały wprowadzone w życie. Starosta lubelski nie wykonał postanowienia królewskiego. Irytację prawosławnych wywołał akapit konstytucji sejmowej, informujący o przekazaniu unitom po śmierci Sylwestra Hulewicza katedry przemy-

²⁰ *Acta*, vol. I, s. 170–171.

²¹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłowskie, dz. II, nr 1191, nr 1193. Albrycht Radziwiłł 5 maja 1640 roku zapisał w pamiętnikach: „Religia grecka podzieliła postów. Władyka unicki [Metody Terlecki – A.M.] zajął się świątynią schizmatyczną w Lublinie, stąd wszędzie skargi Rusinów domagających się jej oddania, kiedy im wszyscy radzili odwołać się do prawa, poseł Kisiel [Adam Kisiel, kasztelan czernihowski – A.M.] nie dopuścił do tego twierząc, że zostały pogwałcone pacta conventa, które nie gdzie indziej, tylko powagą sejmu mogą być przywrócone do pierwotnego stanu, sprzeciwiali się temu zarówno unicy, jak i katolicy”. A. S. Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, wyd. i oprac. A. Przyboś i R. Żelawski, Warszawa 1980, t. II, s. 205; Makarij, *op. cit.*, t. XI, s. 580.

²² *Volumina Legum*, t. IV, s. 6–8.

²³ M. Hruszewskij, *Istorijska Ukrajinny-Rusy*, Kyjiv 1922, t. VIII, cz. 2, s. 84; J. Dziegielewski, *op. cit.*, s. 191–193.

skiej²⁴. Przywódcy Kościoła prawosławnego apelowali do króla o zmianę zapisu konstytucji. Zabiegi ich na dwóch kolejnych sejmach 1642 i 1643 roku zakończyły się niepowodzeniem. Ażeby nie dopuścić do uchwalenia nowych aktów wspierających Cerkiew prawosławną, nuncjusz w imieniu Stolicy Apostolskiej interweniował u króla i senatorów²⁵. Król odnosił się do tych interwencji z rezerwą. Unitów oskarżał o łamanie porządku prawnego, nierepektowanie dekretów królewskich. Kler katolicki posądzał unitów o łamanie prawa kanonicznego. Łaciński biskup chełmski Paweł Piasecki (od 1644 roku przemyski) informował Stolicę Apostolską 8 listopada 1643 roku: „Naród Grecki czy Ruski w tym rozłamie jak poprzednio tkwi obecnie. Jedno zbawienie to dokończenie unii, jeśli ma być doskonale utrwalona jeden środek powinien być przyjęty, żeby ci greccy kapłani powinni być pomocni biskupom łacińskim i od nich mieli wikariuszy greckich, i jedną jurysdykcję w jednej diecezji uznawali”. Unię uznawano za przeszkodę w szerzeniu wiary katolickiej w rycie łacińskim²⁶. Wielu księży łacińskich uważało parochów unickich za katolików niższego gatunku lub nawet ukrytych odszczepieńców²⁷. Lud ruski oskarżał hierarchię unicką o latynizację, łamanie dawnych praw i zwyczajów. Wyjazd z Warszawy oddanego unitom nuncjusza Filonardiego dodatkowo osłabiał ich pozycję polityczną. Czynniki te spowodowały ponowne podjęcie prac nad projektem nowej unii.

Pierwsze działania w tym kierunku podjął przebywający wówczas w Rzymie Metody Terlecki, który namawiał papieża do wyrażenia zgody na wspólny synod unicko-prawosławny²⁸. Inni biskupi przekonywali możnowładztwo polskie, że poprawa stosunków ze Stolicą Apostolską zwiększy stamtąd pomoc w wojnie z Turcją. Nadzieje na zorganizowanie wspól-

²⁴ M. Bendza, *Prawosławna diecezja przemyska w latach 1596–1681*, Warszawa 1982, s. 153. Na taką postawę władz polskich wpływ miał nuncjusz Filonardi, który o swych działaniach informował kardynała Barberiniego. Por. List w sprawie cerkwi lubelskiej z 28 września 1641 r., *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. XI, s. 278–280. Pełną ocenę sytuacji unitów i prawosławnych w latach 1634–1642 przedstawił nuncjusz w specjalnym raporcie z 27 marca 1642 roku, *Litterae nuntiorum*, vol. VI, s. 102–106.

²⁵ *Litterae nuntiorum*, vol. VI, s. 110–112.

²⁶ J. Praszko, *De Ecclesia Ruthena Catholica sede metropolitana vacante 1655–1665*, Romae 1944, s. 191–192.

²⁷ W marcu 1645 roku ksiądz łaciński w Chełmie, Wojciech Raczyński, będąc pijanym, pobił bazylianina Samuela Dzierskiego, a kościół unicki nazywał synagogą, zaś unitów uznał za schizmatyków i heretyków. Zob. A. Kossowski, *Blaski i cienie unii kościelnej w Polsce w XVII–XVIII w. w świetle źródeł archiwalnych*, w: *Księga pamiątkowa ku czci J. E. X. Biskupa Macieja Leona Fulmana*, Lublin 1939, s. 76.

²⁸ O wizycie biskupa Terleckiego w Rzymie patrz: *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. XI, s. 364–366.

nego synodu wynikały również z ugodowego stanowiska metropolity Piotra Mohyły wobec unitów. Jego oficjalna deklaracja po stronie unii, z obawy o wystąpienia kozackie, nie była możliwa, stąd też rozmowy były prowadzone w tajemnicy. 3 listopada 1643 roku papież Urban VIII wysłał listy do króla, hierarchii unickiej i katolickiej, dygnitarzy świeckich, w których określał warunki przyszłej unii²⁹. W tym samym dniu Urban VIII wysłał listy do metropolity Piotra Mohyły i kasztelana czernihowskiego Adama Kisiela. Papież zachęcał obu adresatów do zjednoczenia się z Kościołem rzymskim. Do unii z Rzymem zachęcali obu przywódców Cerkwi prawosławnej król Władysław IV, niektórzy magnaci, biskupi łacińscy i unicy.

W odpowiedzi na wezwanie papieża powstał w 1644 roku anonimowy memoriał unijny, który za pośrednictwem spowiednika królewskiego, kapucyna Waleriana Magniego, przesłany został do kurii rzymskiej. Autorstwo tego memoriału przypisuje się Piotrowi Mohyle i Adamowi Kisielowi³⁰. Autorzy memoriału ostro krytykowali unię brzeską i prezentowali własną koncepcję połączenia prawosławia z Kościołem rzymskim. Według Mohyły, w kwestii wiary nie ma istotnych różnic między Kościołem greckim i łacińskim. Kościoły te różnią się między sobą strukturą organizacyjną i obrzędkiem. Obydwa są jednak równe i apostołskie. Unia brzeska w swym założeniu nie może być wzorem zjednoczenia. Brakowało w niej „czystych i świętych intencji”. Pozorna jedność zniszczyła tożsamość Kościoła Wschodniego. Projekt Mohyły i Kisiela odrzucał model unii brzeskiej, który doprowadził do zerwania wspólnoty cerkiewnej z patriarchatem konstantynopolitańskim. Założeniem projektu unijnego było porozumienie się duchownych i świeckich z Rzymem bez zrywania więzi z Carogrodem. O zjednoczeniu więc winni zdecydować duchowni i wierni. W warunkach Rzeczypospolitej dyskusję o zjednoczeniu powinien przeprowadzić synod szlachty i duchowieństwa obydwu Kościołów ruskich, powołany przez sejm. Postanowienia tego synodu mogłyby stać się podstawą zjednoczenia. Unicy i prawosławni utworzyliby wspólny Kościół z wybieranym przez synod metropolitą, który nie byłby

²⁹ *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. XI, s. 345–358.

³⁰ Memoriał nie był dokumentem oficjalnym. Jego anonimowość wynikała ze względów bezpieczeństwa. Autorzy memoriału obawiali się reakcji współwyznawców, deklarujących antyunijną postawę. Por. opracowania o memoriale unijnym, A. Wetykyj, *Anonimnyj projekt Petra Mohyły po zjedynnieniu Ukrajnśkoji Cerkwy 1645 r.*, „*Analecta Ordinis S. Basili Magni*”, vol. VI, Romae 1963, s. 484–497; W. Hryniewicz, *Unia bez zniszczenia. Memoriał unijny metropolity Piotra Mohyły (1644–1645)*, „*Studia i Dokumenty Ekumeniczne*”, R. IX, 1993, nr 1 (31), s. 21–32; A. Mironowicz, *Prawosławie i unia za panowania Jana Kazimierza*, Białystok 1997, s. 67–70.

konsekrowany ani przez papieża, ani przez patriarchę. Metropolita następnie uznałby zwierzchnictwo papieża. Według założeń Mohyły Kościół ruski pozostawałby nadal Kościołem Wschodnim o niezmienionej obrzędowości. Organizacyjnie Kościół ruski mógłby podlegać patriarchatowi konstantynopolitańskiemu, a pośrednio Rzymowi.

Pierwsze reakcje Rzymu wobec memoriału były przychylne. Kongregacja Propagandy Wiary uznała go za podstawę do dalszych negocjacji. Domagano się jedynie, by metropolita był zatwierdzany przez papieża³¹. Na kolejnym posiedzeniu Kongregacji, 16 marca 1645 roku, opracowano nuncjuszowi Janowi de Torres specjalną instrukcję, w której polecono mu zbieranie opinii na temat memoriału w środowiskach kościelnych i świeckich. Zalecano mu przy tym, aby zjednoczenie prawosławnych z Rzymem nastąpiło według zasad zaproponowanych przez Stolicę Apostolską. W praktyce oznaczało to odrzucenie memoriału Piotra Mohyły i Adama Kisiela.

Wraz z pojawieniem się memoriału w środowisku królewskim powrócił projekt samodzielnego patriarchatu, podległego papieżowi, z zachowaniem niezależności obrzędowej i organizacyjnej. Ogłoszenie unii miałoby nastąpić na wspólnym synodzie unicko-prawosławnym zwołanym przez króla. Postanowienia tego synodu zostałyby potwierdzone konstytucją sejmową³². Również i te propozycje w Stolicy Apostolskiej uznano za zbyt ryzykowne dla Kościoła katolickiego. Obawiano się, że wspólny synod unicko-prawosławny mógłby przynieść nieprzewidywalne konsekwencje.

W okresie rokowań nad projektami unijnymi, na piętnastu sejmikach uchwalono instrukcje i postulaty „uspokojenia religii greckiej”³³. Postulaty strony prawosławnej znalazły się w projekcie konstytucji 1645 roku, która nie została uchwalona z powodu jej odłożenia do następnego sejmu. Władysław IV, pragnąc pozyskać ludzi „wiary greckiej”, nakazał starostom dokonywać egzekucji postanowień komisji królewskich, powołanych w celu rozgraniczenia świątyń i nadał szereg przywilejów bractwom, cerkwiom i monasterom. Przychylność króla wynikała z konieczności pozyskania Kozaków do wojny z Turcją. Monarcha tłumaczył swój pozytywny stosunek do „wiary greckiej” brakiem zgody Stolicy Apostolskiej na synod unijny i odrzuceniem

³¹ *Ibidem*, s. 31.

³² M. Andrusiak, *op. cit.*, s. 276–282.

³³ Sejmik łucki domagał się zwrotu cerkwi sokalskiej i lubelskiej, argumentując tym „aby więcej już kilka duchownych, którzy unię przyjęli, nad wszystkim narodem nie przewodzili, pacem et tranquillitatem Rei Publice nie trudnili”. *AJZR*, cz. II, t. 1, s. 287–288, 297; J. Dziegielewski, *op. cit.*, s. 200–201.

memoriału przywódców Cerkwi prawosławnej w sprawach jedności kościelnej. Wykorzystując przychylną atmosferę, prawosławni posłowie wysunęli na sejmie 1646 roku żądania egzekucji postanowień komisji królewskich o przekazaniu im monasteru żydyczyńskiego i cerkwi sokalskiej³⁴. Rozpatrywanie tych postulatów przełożono na obrady następnego sejmu. Równocześnie nuncjusz Jan de Torres informował 20 listopada 1646 roku Kongregację Propagandy Wiary o nowym uniwersalnym projekcie unijnym, który miał objąć wszystkich Rusinów. Projekt ten miał powstać w porozumieniu z kanclerzem królewskim Jerzym Ossolińskim i arcybiskupem gnieźnieńskim Maciejem Łubieńskim. W zakończeniu pisma nuncjusz prosił o instrukcję w tej sprawie³⁵. Nowe inicjatywy unijne zbiegły się ze śmiercią metropolity Piotra Mohyły, 6 stycznia 1647 roku.

Śmierć Piotra Mohyły katolicy i unicy pragnęli wykorzystać do podporządkowania Cerkwi prawosławnej swojej jurysdykcji. Dwukrotnie Kongregacja Propagandy Wiary na posiedzeniach 1 i 3 kwietnia 1647 roku dyskutowała na temat pozyskania Rusinów do unii po śmierci Piotra Mohyły³⁶. Stolica Apostolska reprezentowała pogląd, że wakujące stanowisko metropolity należy obsadzić unitą, zamknąć cerkwie prawosławne, a ich wiernych włączyć do Kościoła unickiego³⁷. Wbrew tym intencjom wiosną 1647 roku duchowieństwo i szlachta ruska dokonały wyboru metropolity. Został nim władyka mścisławski Sylwester Kossow. Władysław IV, pod wpływem stanowiska Rzymu, zwlekał z nominacją Kossowa szukając innych rozwiązań. Zwołany przez króla do Wilna 25 kwietnia 1647 roku zjazd społeczności prawosławnej uchwalił memoriał do papieża, będący powtórzeniem memoriału Mohyły³⁸. W maju zgromadzona w Wilnie szlachta prawosławna i unicka zatwierdziła punkty nowego projektu. Prawosławni wnieśli zastrzeżenia odnośnie zawartej w nim nauki o pochodzeniu Ducha Świętego i zadeklarowali pozostanie pod jurysdykcją patriarchy konstantynopolitańskiego. Prawosławni opowiedzieli się równocześnie za pośrednim uznaniem prymatu papieża. Ustalenia wileńskie zostały przez Rzym odrzucone. Wobec braku aprobaty Stolicy Apostolskiej, Władysław IV, obawiając się powstania kozackiego, wydał Sylwestrowi Kossowowi przywilej na urząd metropolity³⁹.

³⁴ *AJZR*, cz. II, t. 1, s. 319–321; J. Dziegielewski, *op. cit.*, s. 200–201.

³⁵ *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. XI, s. 403–404.

³⁶ *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. XI, s. 412–414; *Acta*, vol. I, s. 227–228.

³⁷ E. Szmurło, *op. cit.*, cz. II, s. 170–171, 258–259.

³⁸ *Ibidem*, cz. II, s. 123–124; M. Andrusiak, *op. cit.*, s. 283–284.

³⁹ *AJZR*, cz. II, t. I, s. 343–348.